

„My“, příslušníci civilizovaných národů, a „oni“, příslušníci kmenů

aneb Antropologické vidění všelijak chápaných pojmů

JOSEF KANDERT

Termín kmen používají sociální antropologové k označení nejvyšší politické jednotky v rodových společnostech (dle marxistické terminologie prvobytně společných). Nejdůležitější roli tam v životě jednotlivce i celku hrají pokrevní příbuzní a lidé spřízněni sňatkem. Sdružují se v *rodech*, *klanech*, *frátriích* či *moiétách* (viz rámeček vpravo), přičemž příbuzenské skupiny bývají zpravidla i skupinami politickými – jejich členové musí vykonávat činnosti, jejichž smyslem je udržet v rámci kmene „klid“.

Příslušníci rodových společností jsou etnocentričtí: Území obývané „mým kmenem“ je pro mne i mé soukmenovce jediným poměrně bezpečným místem

Důležitým faktorem pro vznik obecných či lidových (nikoliv odborných) představ o kmenech a národech byly v Evropě již od 16. století ilustrace šířené tiskem – původně dřevoryty, později mědirytiny a ocelorytiny, ještě později fotografie. Obvykle byly doprovázeny i nějakým textem nebo ilustrovaly cestopisy, cestopisné reportáže či dobrodružnou literaturu (např. verneovky). Podíváme-li se na dějiny jejich užívání a také na jejich obsahovou skladbu, pak můžeme rozlišit zhruba dvě období: Jednak dobu 16. a počátku 17. století, kdy vznikly typy divochů, barbarů a příslušníků civilizací, které se v různých variantách opakovaly až do poloviny 19. století, jednak dobu druhé poloviny 19. století a prvních asi 30 let 20. století, kdy vznikly typy příslušníků „kmenů“ a „národů“, které vlastně přezívají v reportážích, cestopisech a televizních pořadech až podnes. Ilustrace u článku jsou jen malou ukázkou.

Na obrázku dole: Typy „barbarů“ – Konžan a Tripolitánci, 16. století

ROD, KLAN, FRÁTRIE, MOIETA

ROD je skupina pokrevních příbuzných, kteří odvozují svůj původ od společného předka, a to v jedné a téže linii (v linii mateřských pokrevních příbuzných anebo v linii otcovských pokrevních příbuzných). Všichni členové rodu znají přesně své vzájemné příbuzenské vztahy a svůj příbuzenský vztah k společnému předkovi, všichni musí dodržovat příkaz exogamie, tj. zákaz sňatků mezi sebou. Genealogická hloubka rodů nebývá velká (obvykle 3 až 4 generace) a také počet členů jednoho rodu obvykle nepřesahuje několik stovek.

KLAN je skupina pokrevních příbuzných, kteří odvozují svůj původ od společného předka, a to v jedné a téže linii. Členové klanu zpravidla neznají přesně své vzájemné příbuzenské vztahy ani svůj příbuzenský vztah k společnému předkovi. Genealogická hloubka klanů je větší než hloubka rodů (obvykle od 4 do 7 generací). Klany mohou být buď exogamní, nebo endogamní – záleží na podmínkách té které společnosti, zda členové klanu musí dodržovat zákaz vzájemných sňatků, nebo mají vzájemné sňatky povoleny. Klan se zpravidla skládá z několika rodů (ale nemusí).

FRÁTRIE je skupina pokrevních příbuzných nejvyššího řádu v dané společnosti. I členové jedné a téže fratrie odvozují svůj původ od společného předka, a to v jedné a téže linii. Znalost vzájemných příbuzenských vztahů mezi členy fratrie a vůči společnému předkovi je minimální, genealogická hloubka fratrie obvykle přesahuje 7 až 8 generací. Fratrie mohou být jak exogamní, tak endogamní, záleží opět na místních historických podmínkách. Pojem „fratrie“ je po obsahové stránce totožný s pojmem „moieta“, používá se ale v těch případech, kdy se příslušníci kmene dělí na tři a více pokrevně příbuzenských skupin nejvyššího typu v jedné a téže linii.

MOIETA je stejná skupina pokrevních příbuzných jako fratrie. Termín se používá v těch případech, kdy se příslušníci kmene dělí jen na dvě pokrevně příbuzenské skupiny nejvyššího typu v téže linii. Hovoří se také o duálním systému příbuzenských skupin. Rozdíl mezi termíny je dán dějinami antropologického poznání. „Fratrie“ byly zjištěny a definovány na příkladech severoamerických indiánských společností, zatímco „moiety“ na příkladech australských společností. Než se americká a britská antropologická terminologie sjednotily, byly už oba termíny běžné, a proto se užívají souběžně.

na zemi a zároveň středem, popř. prvním územím světa (viz též D. Třeštík, Vesmír 76, 285. 1997/5). Za hranicemi kmenového území existuje svět nebezpečný, obývaný zrůdami, barbary či „nelidmi“. V praxi to znamená, že se většina mých činností soustřeďuje dovnitř kmenového území. Svět za hranicemi pro mne neexistuje – snad vyjma loupežná a válečná tažení.

Není náhodou, že mnohá jména vlastního kmene znamenají totéž co „lidé“ apod., zatímco jména všech ostatních vyjadřují „nelidskost“, „barbarskost“, „divoškost“, „nekulturnost“. Mohlo by se zdát, že lidé v systémech rodové společnosti jsou vázání k území, ale není tomu tak, vázání jsou k svým soukmenovcům a k předkům, resp. k jejich duším. Pokud musí svůj obytný prostor opustit, stěhují se spolu se všemi soukmenovci i se symboly předků. Jinými slovy identifikují se ve vztahu k příbuzným (popř. k jejich představitelům) a k předkům. *Identifikační vázanost na lidi (živé i mrtvé) je jedním ze základních znaků života v rodových společnostech – na roz-*

Doc. Josef Kandert, CSc., (*1943) vystudoval Filozofickou fakultu UK v Praze. Je kurátorem afrických sbírek Náprstkovy muzea asijských, afrických a amerických kultur. Od r. 1992 přednáší sociální antropologii na Fakultě sociálních věd UK v Praze.

díl od identifikační vázanosti k území, která je charakteristická pro nositele státních společností.

Kmen bývá svými nositeli chápán jako jediná kulturní entita existujícího světa, příslušníci kmene jako jediní skuteční potomkové prvních lidí. Mýty uchovávají vědomost, že první člověk (popř. první lidé) byl prapředkem nebo zakladatelem kmene. Od něj příslušníci kmene odvozují svůj původ – spojuje je vědomí, že prapředek jejich kmene byl prvním člověkem či prvním obyvatelem Země.

Kmen může být i jazykovou jednotkou, tzn. všichni příslušníci téhož kmene hovoří stejným jazykem, který se za kmenovými hranicemi nepoužívá. Pokud to bylo možné sledovat, v známých rodových společnostech počet příslušníků kmene většinou nepřesahoval padesát až sto tisíc (existují výjimky). Slovo „kmen“ příslušníci rodových společností neznali, obvykle se považovali za „lidí“, popř. „jediné lidi“.

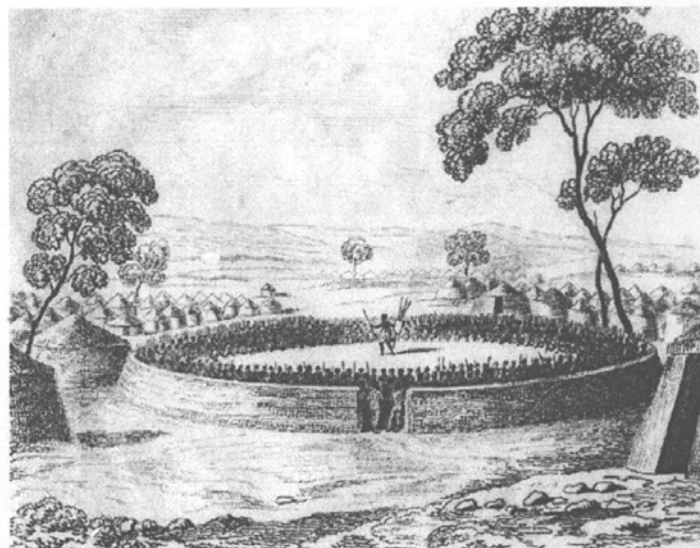
Šedá je teorie a zelený je strom žití

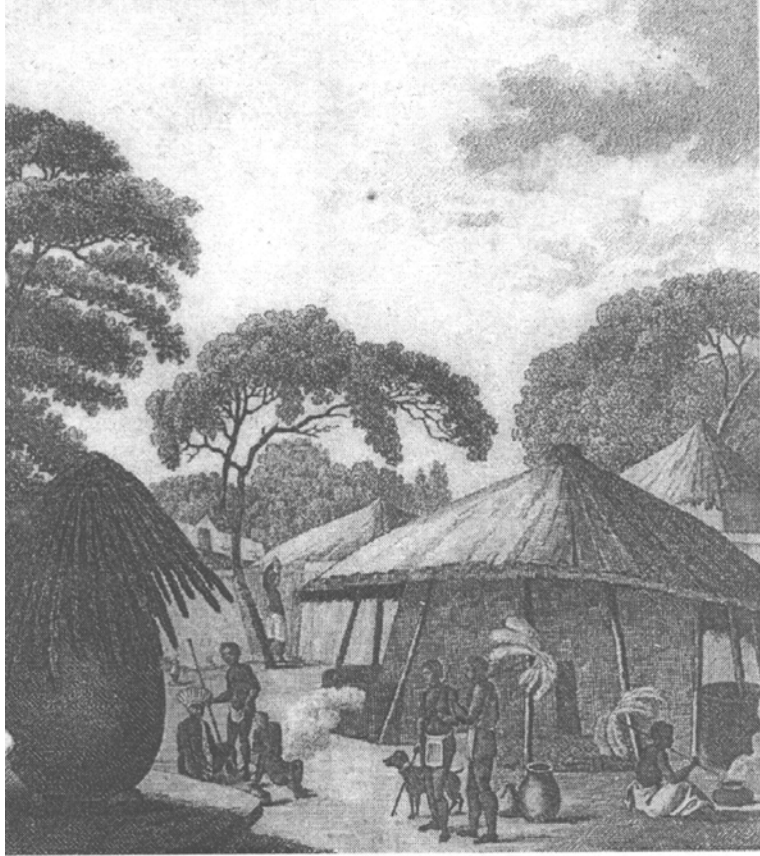
Slova německého klasika je možné aplikovat i na charakteristiky kmene. Kmen nutně nemusí být jazykovou jednotkou ani jednotkou kulturní, i když z hlediska vnějšího pozorovatele mohou příslušníci několika kmenů mluvit stejně a mít stejnou kulturu. Ještě na začátku 20. století byly známy rodové společnosti, kde kmeny byly nejvyššími politickými jednotkami, ale zároveň mezi příslušníky sousedních kmenů existovalo povědomí o jisté kulturní sounáležitosti. S takovým případem se ve dvacátých letech setkal Edward E. Evans-Pritchard u jihosúdánských Nuerů. Ti byli organizováni zhruba do čtyřiceti kmenů, v nichž se počet lidí pohyboval mezi 9000 až 40 000. Příslušníci všech kmenů ale věděli, že jsou

Taneční slavnost u Kamakanů, jednoho z brazilských indiánských kmenů; první polovina 19. století

„Nuerové“. Taková skupina bývá označována termíny „kulturní skupina“ či „etnická skupina“.

V době, kdy E. Evans-Pritchard dělal své výzkumy, nebylo zvykem věnovat pozornost „subjektivním prohlášením“, badatele zajímala jen „objektivní data“, a tak podle Evanse-Pritcharda mluvili příslušníci různých nuerkých kmenů tímž jazykem a měli stejnou kulturu. Dnešního badatele by zajímalo, zda si totéž mysleli i Nuerové.

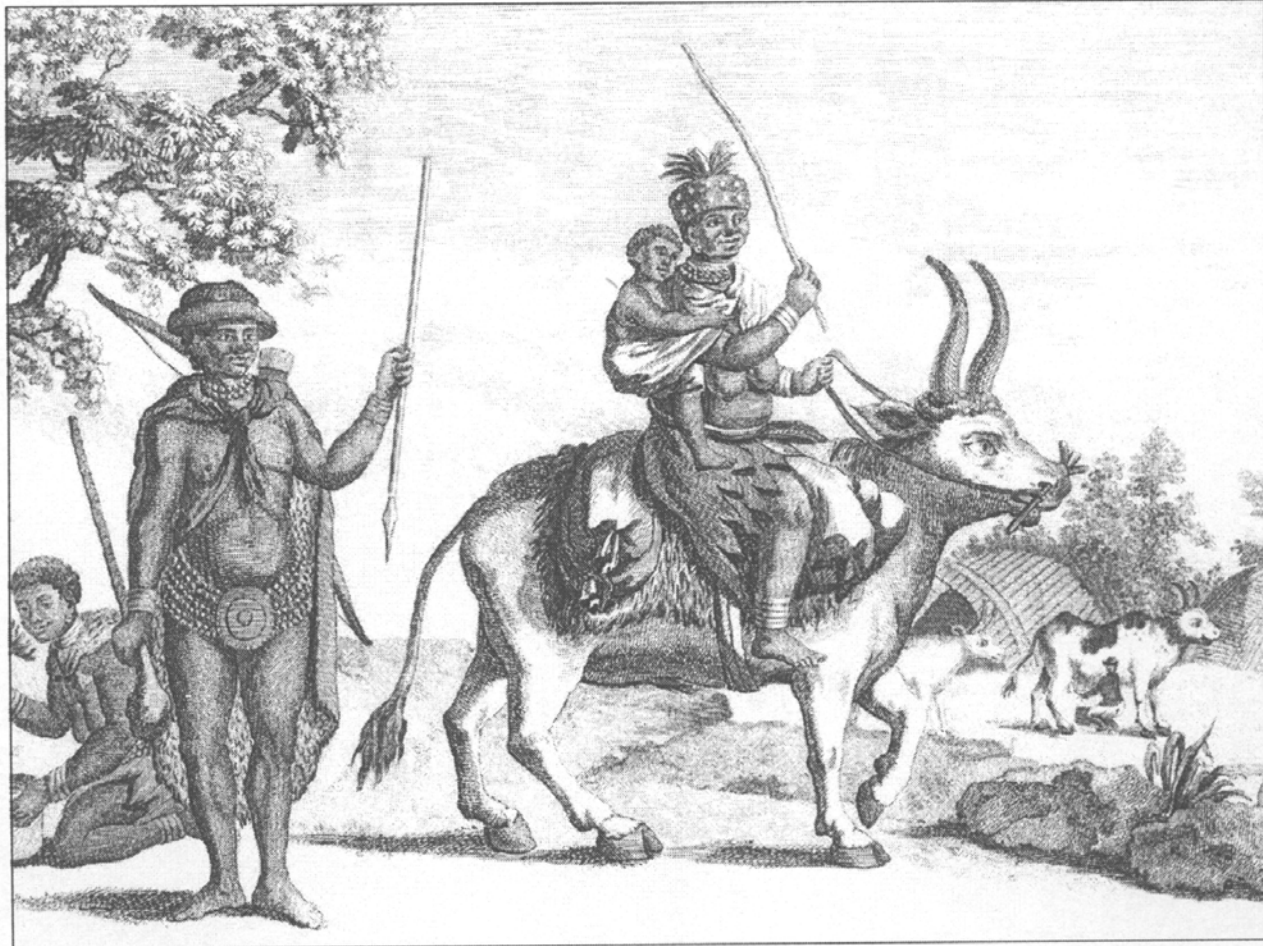

Nesprávné přiřčení názvu kmen

Kmen se používá v nejrůznějších významech a významových odstínech, někdy správně, jindy nesprávně. Uvedu alespoň nejtypičtější příklady nesprávně-

Obrázky na této straně a na předchozí straně dole: Domorodci z jižní Afriky na dobových rytinách; začátek 19. století

ho přiřčení a objasním, co k němu vedlo. Svou definici jsem uvedl hned v prvním odstavci.

● **Ideově-koloniální důvody.** Důsledkem či průvodním znakem kolonializmu a obecně nadřazeného pohledu příslušníků „století elektřiny a páry“ bylo paušální používání názvu kmen pro všechny skupiny, které nebyly nositeli evropsko-americké civilizace. V 19. století a v první polovině století 20. tak byly označovány i mnohamilionové národy se staletou státní tradicí – např. západoafričtí Jorubové, Ašanti anebo indičtí Maráthové – jenom proto, že nepatřily do civilizace budující svůj koloniální systém.

Také u nás dosud přežívá kategorizace lidských skupin na „národní“ a „kmenové“, byť naši předkové žádné kolonie nevytvořili. Nejspíš je to způsobeno cestovatelským mýtem Emila Holuba, Enriquea S. Vráze, Alberta V. Friče ad., kteří koncem 19. a začátkem 20. století ohromovali svými cestopisy, výstavami a přednáškami. V padesátých letech se hráli svou roli Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund. Do zemí, kam ostatní Evropané jezdili na dovolenou a za prací, jezdili vybraní Češi na „expedice“. Představa cestovatele v tropické přílbě, který se chystá mezi divochy, je u nás dosud živá.

Po 2. světové válce, zejména od šedesátých let, se začal v sociálněantropologické i etnologické a etnografické literatuře používat termín „etnická skupina“, který už není pohrobkem zmíněného evropského koloniálního dědictví. Jeho výhodou je také obsahová šíře, v antropologickém chápání jím může nahradit jak „kmen“, tak „národ“.

● **Byrokraticko-koloniální důvody.** V průběhu kolonizování různých odlehklých koutů světa se Evropané setkávali s případy, kdy na malém území žilo množství jazykově i kulturně odlišných skupin a bylo možné najít i několik nepočtených politických jednotek

nejvyššího řádu, tedy vlastně kmenů. Vzhledem k tomu, že by oddělené spravování nepočtených jednotek bylo pro koloniální úřady nákladné, vytvářely se byrokratickou cestou „větší kmeny“. Na koloniálních mapách a ve výkazech byla určitá oblast označena jako území jednoho kmene (bez ohledu na skutečné názory, kulturu či jazyk obyvatel) a dostala společný kmenový název, obvykle přezdívkou, kterou jim vymysleli sousedé. Takové kmeny byly vytvářeny například v pohraničních oblastech dnešní Nigérie a Kamerunu.

● **Rasistické důvody.** Určitou variantou obou těchto přístupů bylo používání pojmu „kmen“ v Jižní Africe mezi padesátými a osmdesátými lety 20. století, v době vlády apartheidu. Afričané (na rozdíl od míšenců a Asijců) byli chápáni jako nejméně vyvinutá „rasa“, což znamenalo i to, že její příslušníci žijí v podstatě na úrovni rodové společnosti. Termínem „kmen“ byly označovány všechny skupiny Afričanů – několika-millionové národy zrovna tak jako skutečné kmeny.

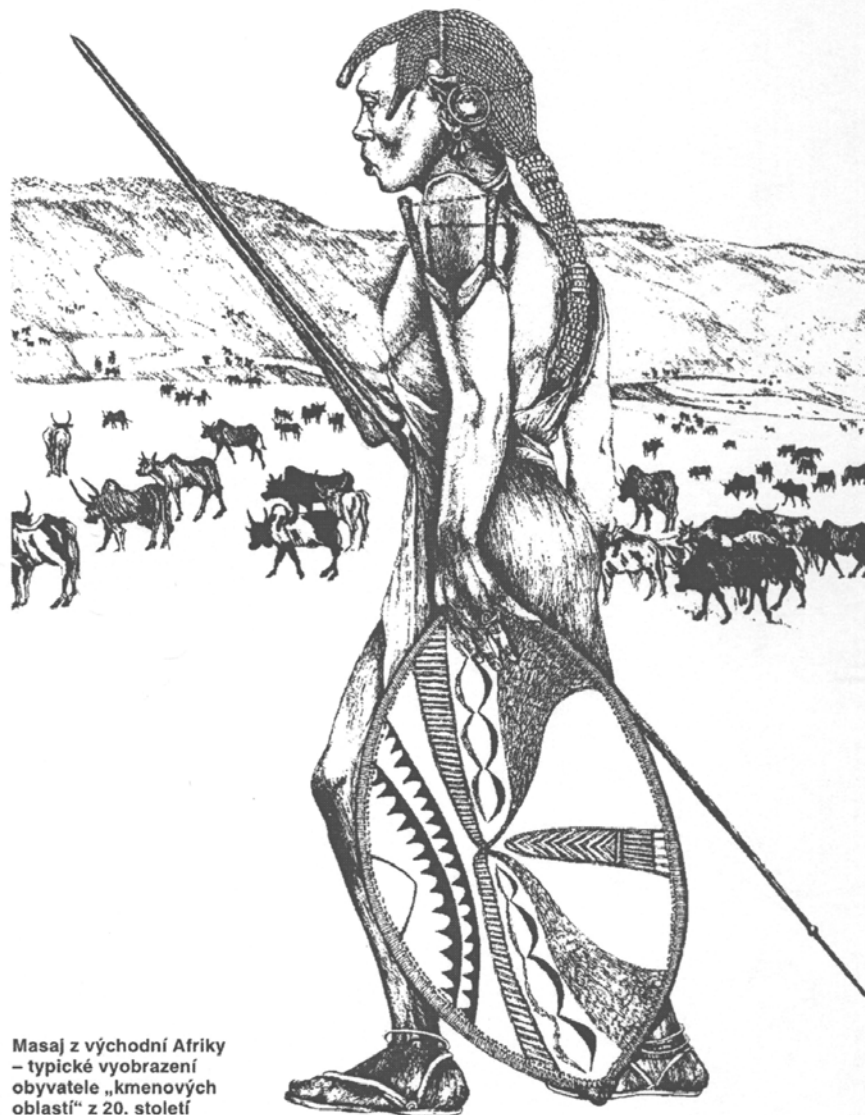
● **Důsledky vývoje antropologického bádání.** Určité skupiny, které byly v 19. a ještě ve 20. století kategorizovány jako „kmeny“, jsou na základě nových poznatků, nových interpretací starých poznatků či nových teorií v dnešní době chápány jako „nekmenové“, např. „raně státní“ ap. Lpění na starém či tradičním určení je pochopitelné, avšak nepřijatelné.

– **Aztékové.** Jako příklad kmenové konfederace je uváděl Lewis Henry Morgan, který vycházel z podrobné analýzy jiného Američana Williama H. Prescottta. Ovšem to, co se v 19. století jevílo jako „rodová společnost“, se ukázalo být v druhé polovině 20. století společností raně státní.

– **Irokézové.** L. H. Morgan chápal irokézskou společnost jako rodovou – konkrétně jako „konfederaci kmenů“. Výzkumy historiků, etnologů a antropologů 20. století ale ukázaly, že přinejmenším v 18. století (pravděpodobně již v 17.) nebyli Irokézové společností rodovou, nýbrž raně státní. Vybírali daně z míru od podrobených či sousedních skupin, s rodinami náčelníků podrobených či sousedních skupin praktikovali sňatkovou politiku ap. Takové chování je klasickým znakem vznikajícího státu.

V obou případech bylo možno přehodnotit názor jen díky přesnějším teoretickým schémátům (nová data objevena nebyla).

– **České kmeny.** Se lpěním na starém či tradičním určení se můžeme setkat i v praxi našich historiků, kteří se zabývají ranými dějinami českých zemí. Obvykle hovoří o českých kmenech v 9. a 10. století, z nichž se někdy na přelomu 10. a 11. století vytvořil přemyslovský stát. Pokud na těch několik málo zpráv o chování představitelů politických jednotek v 9. a 10. století, které máme k dispozici, uplatním stejná hlediska jako na Irokézy, musím konstatovat, že i Češi se projevovali jinak, než je pro příslušníky rodových společností charakteristické. Platili daň z míru představitelům jiné politické jednotky, tedy za kmenové hranice (do Německé říše), praktikovali přeshraniční sňatkovou politiku (viz sňatek Přemys-

Masaj z východní Afriky – typické vyobrazení obyvatele „kmenových oblastí“ z 20. století

lovce s Ludmilou, dcerou „pšovského knížete“), a zejména prosazovali změnu náboženství (přestup „českých knížat“ ke křesťanství). S podobným chováním se v rodových společnostech nesetkáváme. Výsledkem badatelského lpění na starých pravdách je paradoxní termín „kmenový kníže“ – v rodové společnosti, kde existují kmeny, neznají „knížata“, a ve společnostech, kde znají knížata, zase neexistují „kmeny“.

Kmen versus národ

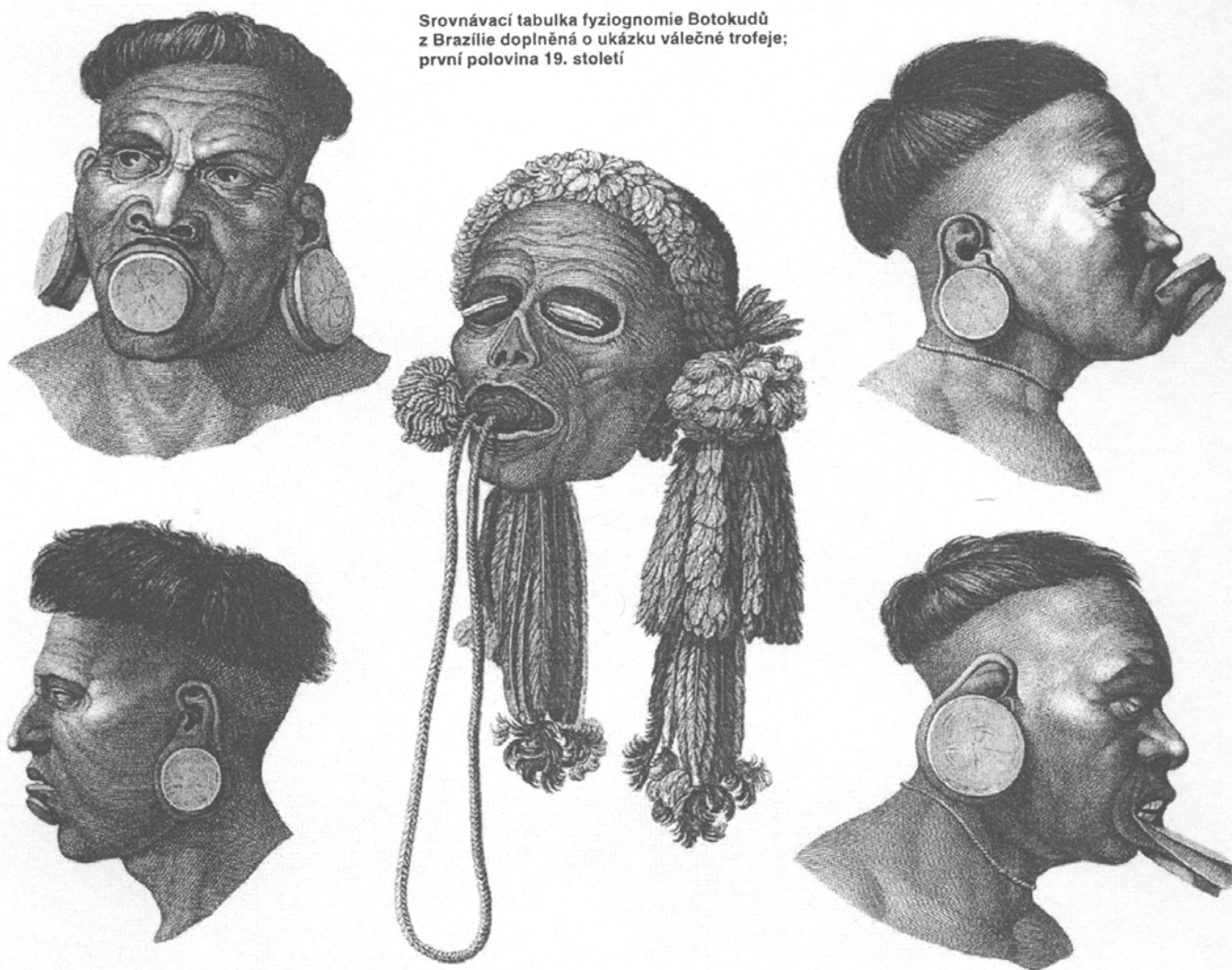
V průběhu 20. století se slovo kmen dostalo i do slovníku příslušníků rodových společností a dnes je chápáno jako označení znevažujícího významu. Většina skupin, dříve označovaných jako kmeny, dává přednost označení národ – platí to např. o severoamerických indiánech. (Odborný termín kmen se pochopitelně používá dál.)

Ve společnostech nerodových, státních, postmoderních ap. je jako protipól kmene obvykle chápán národ. Není to přesný protipól, protože kmen je jednotkou politickou, popř. kulturní, zatímco národ je jednotkou kulturní, popř. politickou. Skutečným protipólem kmene je stát, ale ten už nespadá do tématu článku.

Lze definovat národ?

Národ je nejvyšší kulturní jednotka tvořená občany státních společností. (Používám slovo „občan“, pro-

Srovnávací tabulka fyziognomie Botokudů z Brazílie doplněná o ukázkou válečné trofeje; první polovina 19. století

tože jsem nenašel žádné jiné, které by označovalo svobodného jedince s politickými právy uplatňova-

nými při správě a řízení státu.) Dosavadní definice národa můžeme rozdělit na dvě základní skupiny: výčtové a skupinové. *Výčtové definice* vypočítávají znaky národa – v podstatě opakuji představy příslušníků národa o tom, čím jejich kulturní skupina nej-

Srovnávací tabulka evropských národů s charakteristikou „národní povahy“; počátek 18. století

	Španěl	Francouz	Belgičan	Němec	Angličan	Švýcar	Polák	Maďar	Rus	Turek či Řek
vystupování	naduté	frivolní	lstivé	dobrosrdečné	způsobné	jadrné	venkovské	nesnášenlivé	potměšilé	nestálé jako aprilové počasí
charakter	lehkověrný	shovívavý	podezíravý	snesitelný	vřelý	krutý	bojácny	nelidský	neprosto neslovanský	mírně ďábelský
intelekt	chytrý, moudrý	obezřetný, opatrný	bystrý	vtipný, duchaplný	odolný	bezcitný	pohrdavý	stále menší	vůbec žádné dovednosti	povrchné chytrý
fyzické projevy	mužný	dělitelský	váhavý	nařazený	zženštilý	obyčejný	průměrný	krvnatý	zarostlý, nekultivovaný	něžný a citlivý
dovednosti	psaní	vojenské záležitosti	církevní právo	světské právo	znalost světa	svobodné umění	různé jazyky	latina	řečtina	politické záležitosti
kroj vady	úctyhodný domyšlivost	různá zákeřnost	úctyhodný chliphnost, smynlost	otrocky podle módy extravagance	po francouzštěný neklid	bombastický důvěřivost	dlouhé sukně chlubitost	velmi pestrý nespolehlivost	řetězy mlukkové	jakožby ženský ještě větší mlukové
mají rádi	lichocení a pochvaly	válečnictví	zlat	pití	požitkářství	drahá jídla	aristokratic	vyvolávání nepokojů	malé tretky	sami sebe (sebeláska)
nemoci jejich země je	zácpa úrodná	typické pro ně kultivovaná	mor příjemná	podagra pohledná	souchotiny oplývá hojností, plodná	kolika hornatá	kýla lesnatá	chřipka úrodná a bohatá na minerály	astma plná ledu	chudokrevnost příjemná
vojenské vlastnosti mají v úctě	odvaha	machiavelizmus	opatrnost	nepřemožitelnost	hrdinství na moři	vášnivá oddanost	nespolehlivost	sklon k pirátství	organizační schopnosti	lenost
jejich pánem je	špičkovou kvalitu monarcha	dobrotu, laskavost král	nařazenější, lepší lidi patriarchy	jsou stále pobožnější císař	jsou nestáli jako měsíc jednou ten, podruhé onen sebezapření	plně včelky svobodný vlastník pozemků rudných dolů	všechno možné kdosi zvolený opevnění	nelibezný	odpadlíky	odpadlíky
mají přebytek	ovoce	zboží k obchodování	vina	obilí	práce kůň rys ve vodě	jídlo vůl na svém pozemku	všeho	skořice	spaní osel ve sněhu	křehkých a jemných věcí slonání kočka při podvodu
zábavy sr. se zvířetem konec života	hry slon na lodi	intriky liška v boji	povídání rys v klášteře	pití lev při víně			rvačky medvěd v krmelci	lenošeni vik mečem		

vyššího řádu je. *Skupinové definice* se pokoušejí vystihnout nejvyšší typ lidských kulturních skupin, jaké na tomto světě známe.

Slovo „národ“ používá i L. H. Morgan. Chápe ho jako politickou jednotku, která nahradila rodovou společnost – tj. kmen. Ovšem v dnešním slova smyslu se odborný termín „národ“ objevil až na počátku 20. století. Patrně nejstarší výčtovou definici publikoval r. 1913 Josef Džugašvili (J. V. Stalin): „Národ je historicky vzniklé, pevné společenství lidí spojených společnou řečí, územím, hospodářským životem a psychickým založením, projevujícím se ve společné kultuře.“ V průběhu 20. století byly vytvořeny další výčtové definice, které se mezi sebou příliš neliší. Mezi vyjmenováványi znaky národa se vedle území, jazyka a představ o společných dějinách objevuje i náboženství, popř. konkrétní kulturní jevy ap.

■ **Výčtové definice** „národa“ jsou obsahem i formou shodné s výčtovými definicemi kterýchkoliv lokálních skupin (vesnic, skupin vesnic, oblastí, krajů apod.), které si jejich obyvatelé definují sami. Požádáme-li např. obyvatele vesnice, aby nám vysvětlili, čím a proč se liší od obyvatel jiných vesnic, zpravidla odpovědí, že je odlišuje území, na němž žijí, nářečí, vlastní vesnické dějiny a chování (kultura), někdy i náboženství.

K výčtovým definicím je možné počítat i definici národa, kterou publikoval Miroslav Hroch. Právě se v ní, že tři charakteristiky národa je třeba označit za nenahraditelné:

1. vyšší stupeň intenzity komunikace směřující dovnitř skupiny ve srovnání s komunikací směřující mimo její rámec (tato vnitřní komunikace byla obvykle podmíněna jazykovou homogenitou);

2. jistá podoba „kolektivní paměti“, tj. povědomí společné minulosti, vědomí sounáležitosti s příslušníky stabilní, tj. historicky zakotvené skupiny „národ“;

3. koncept rovnosti všech příslušníků národa jako členů občanské společnosti, který byl neuskutečnitelný v podmínkách feudálního systému; právě tato charakteristika nabízí pravděpodobně nejdůležitější kritérium pro rozlišení moderního národa od národa „středověkého“.

■ **Skupinové definice.** Jednu z nich podal Arnošt Gellner: Dva lidé patří ke stejnému národu, když: sdílejí stejnou kulturu (soubor myšlenek, znaků, představ, způsobů chování a dorozumívání) a uznají jeden druhého za náležejícího ke stejnému národu. (Variantou je tvrzení, že národy mohou být definovány v pojmech jak vůle, tak kultury, a v pojmech sbližování obou s politickými jednotkami. Míněna je vůle a kultura tvůrců a nositelů těchto skupin, tj. národů.)

Jak výčtové, tak skupinové definice mají své opodstatnění, sám ale dávám přednost definici skupinového typu (je jednodušší a širše aplikovatelná).

Jak národ vnímají jeho příslušníci

Každý národ je v představách svých příslušníků, tvůrců a nositelů sebestředný a je chápán jako jeden z nejlepších. Vymežován je představami svých příslušníků o sobě samém. Vymezující „znaky“ národa jsou obvykle velmi kladné, a pokud nejsou, vyznívají kladně alespoň ve svých důsledcích (symbolizují kritičnost, upřímnost příslušníků národa ap.).

Každý národ je vymežován také představami o příslušnících národů okolních. Na tuto skutečnost upozornil sociální antropolog Frederick Barth. Znaky

Dystawim si skrownou chaloupku,
wšeccko čistě jako na sloupku;
stromowi a křowí kolem ni
bidow dawat chlázek k howeni.
Gdłud niedaleko w hąji
besidku si spletu z mąji:
aż to wšeccko ładně dowedu,
pak tē dīwćinko tam powedu.

Příspěvek Mikuláše Alše k utužení české národní symboliky – na obrázku se objevuje motiv ryzí české (lidové) kultury podobně jako na dalších Alšových kresbách s motivy vlasti, národních svátků, národních dějin ap.

přičítané okolním národům bývají záporné – cizinci jsou „podezřelí“ a „nedůvěryhodní“ osoby. (Xenofobie je jedním z klasických znaků vnějšího vymežování národa.)

Důležitým znakem každého národa je jeho „vlast“, která může být i pravlastí, popř. pravlastí národů příbuzných. Je to území, které je chápáno jako bezpodmínečně národní a většinou je pevně spojeno s představami o národní identitě. Takovým územím je např. pro příslušníky srbského národa oblast Kosovo. Obrazy vlasti se pak objevují v krásné literatuře, ve výtvarných i hudebních dílech, ve folkloru a vstupují i do odborné literatury.

Problémem debat o definování „národa“ je malé množství a jednostrannost srovnávacích dat. Většina definic je postavena na faktech známých z evropských společností 19. a 20. století. Z ostatních částí světa je dat málo. Výzkumy Asie, Ameriky, Afriky či Oceánie započaly až po 2. světové válce a dodnes chybějí syntetické práce „o zámoří“. Jednou z výjimek je studie Benedicta Andersona *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londýn 1991), která nabízí celosvětovou perspektivu.

Nedostatkem je i oborová jednostrannost – problematikou národů se již dlouhá léta zabývají historikové, ale sociální antropologové se jí věnují teprve

od šedesátých let 20. století. Je sice pravda, že existují starší etnografické výzkumy a studie (zejm. ze střední, jižní a východní Evropy) věnované národní problematice, mnohé z nich jsou ale etnocentrické, bez badatelského nadhledu.

Dalším problémem jsou „historické klapky“ badatelů, kteří existenci národa většinou spojují se vznikem státních průmyslových společností. V posledním desetiletí se nikdo příliš nezabýval otázkou jak pojmenovat skupiny, které existovaly např. ve feudální Evropě po rozpadu kmenů a před vznikem národů. Jisté řešení nabízí Miroslav Hroch, který v rámci své definice národa zmiňuje „národ předmoderní, středověký“. Pokud je tedy možné uvažovat o kulturních skupinách zvaných národy, můžeme rozlišovat dvě kategorie:

● **Národy ve státních společnostech feudálních, předindustriálních, zemědělských.** V těchto společnostech ovšem netvoří „národ“ veškeré obyvatelstvo, ale jen vrstvy společnosti, které mají občanská (politická) práva; poddaní, otroci či cizinci se nepočítají. O nich se ani nepředpokládá, že by měli nějakou kulturu (pochopitelně uvádím „vnitřní pohled či názor“ zmíněných občanů).

● **Národy ve státních průmyslových společnostech.** O všech těchto kulturních skupinách je možné říci, že jsou pevně lokalizované – tzn. že jejich existence je svázána s pojmem „vlast“ či „pravlast“. Konstruování názorů na „vlast“ dost dobře prozkoumali jak historikové, tak sémiotikové, a to nejen v českém či středoevropském rozměru. Arnošt Gellner pak již před lety upozornil na spjatost národa s nacionalistickými představami, tedy s představami politického charakteru, podle nichž si musí národ sám vládnout ve svém státě.

Soužití kmenů a národů

Soužití kmenů a národů je soužitím malých a velkých skupin. Záleží tedy na mocenských možnostech a cílech té větší skupiny (národa), a to bez ohledu na to, je-li jediným nositelem lokální státnosti, anebo existuje v mnohonárodním státě. Kmeny (i rodová společnost) přežívají na některých místech zeměkoule dodnes především proto, že státní či národní činitelé zatím o příslušné kmenové území neprojeví zájem. Většina „kmenů“, se kterými se setkáváme v cestopisech, filmech či „objevitelských reportážích“, však patří spíše do kategorie kmenů „turistických“ či „skanzenových“. Jejich příslušníci podle pravidel rodové společnosti nežijí, řídí se pravidly moderních občanských společností. Na novodobě tvorbě „kmenů“ se podílejí návštěvníci exotických končin světa, kteří označují za kmenové příslušníky vesničany žijící v odlehlejších koutech světa.

Kmeny a rodová společenstva budou jednou patřit mezi historické pojmy. Co se týče pojmu národ, je každá předpověď spekulativní. Zatím se nevytvořily vyšší kulturní jednotky, než jsou národy, i když pokusy se vyskytly (viz úsilí o jednotný národ sovětský či arabský). Krom toho se stále objevují nové varianty vztahu národ – stát, které se projevují někde segmentací (rozpadem dosavadních státních celků), někde pokusem vytvořit národní stát, popř. vznikem legalizovaného mnohonárodního státu. □

K DALŠÍMU ČTENÍ

- Kandert J.: Rané české státy (konec 9. až 1. polovina 11. století), Český lid 79/1992 – suplement, s. 443–469
Hroch M.: V národním zájmu, Praha 1999, s. 10–11
Gellner E.: Národy a nacionalismus, Praha 1993, s. 18
Holý L.: Malý český člověk a skvělý český národ, Praha 2000

Rebiedermeierizace

STANISLAV KOMÁREK

Slovem „biedermeier“ se označuje styl života a umění, zejména užitého, dvacátých až čtyřicátých let devatenáctého století ve starém Rakousku a do určité míry i Německu. V našich zemích to bylo období Metternichova absolutismu s jeho kombinací dusného policejního režimu a hospodářské stagnace, či jen velmi pomalého růstu. Metternichovu vládu těžko označit jako zločinnou – její protagonista nebyl ani krvežíznivec stalinového typu, ba ani nevzdělanec – nebylo metternichovských koncentráků a téměř ani šibenic – celé přízračnosti bylo dosahováno administrativní cestou, svým způsobem dobovým divem byrokratické organizace (z pozdějších dob byla této éře v něčem podobná např. závěrečná perioda husákovské éry – nejvíce tak po roce 1985). Co bylo pro éru biedermeieru nejtypičtější, byl útěk do soukromí, k rodině, naprostá nezajímavost a sterilita veřejného prostoru, ba skoro jeho neexistence. Chod země byl řízen z centrálních byrokratických hradišť ve Vídni, a občan (či lépe poddaný), byť sebe chytřejší a sebe bohatší, neměl na jeho průběh v zásadě žádný vliv. Zároveň se však nikomu nedělo násilí „hrubé“, známé z totalitních period našeho věku. Termín „rebiedermeierizace“ jsme vymysleli s jedním z mých rakouských přátel pro společenskou atmosféru v Rakousku 80. let. Zdá se, že v zemích se středoevropskou tradicí je to typický stav klidových period, kdy společnost je po nejrušnějších revolucích či válkách opět „ustátá“, země bezzbytku rozparcelována mezi nejrušnější politické korporace a možnost

přímého vlivu občana, který není profesionálním politikem, na běh věcí se blíží nule. Šíří se atmosféra rezignace a oné zvláštní směsi nudy a existenciálních strachů, tak typické pro „klidná“ období dějin. Nic se neopakuje doslova – tatík Metternich už není jeden, ale je jaksi „rozptýlen“ do několika desítek osob. Občasné volby mohou, podobně jako výrok starořeckých věštíren, politickou scénou trochu zamíchat. Masmédia budí dojem, kolik se hrne událostí a jak se o všem důkladně diskutuje. Namísto domácích koncertů a recitování vlasteneckých veršů nastoupilo video, namísto landpartii za hrady cesty na Mallorku či do Thajska. Klid ostatně není tak nehybný – postmoderní absurdně dobrodružný aspekt světa už se stěží podaří kdy zcela vypudit. Zato, zdá se, není nových Karlů Hynků a jejich Májů. □

Fakta jsou obecně nejednoznačná. Za normálních okolností musí jednotlivci čerpat svá přesvědčení ze svého společenského prostředí. Nikdo nemůže uskutečnit karteziánský program znovuvytvoření svého světa, aniž by se nezatížil nekontrolovatelnými společenskými předsudky. Člověk snad může jednotlivě zkontrolovat ten či onen fakt, nemůže však ověřit celek. Jak nám filosofové rádi připomínají, teorie jsou slabě podporovány fakty, nedodávají však už, že donucení a společenský tlak se starají o zbytek. ...kdyby kultura předem nestanovila otázky, které v povaze případu zůstávají otevřené, jednotlivci by byli ztraceni. Rozum zanechává nepevné téměř vše a jen iracionální tlaky nám mohou poskytnout stálý a obyvatelný svět.

ERNEST GELLNER: Podmínky svobody, CDK 1997, s. 120